

ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਮੇਰੀ ਮਾਰਫਤ' ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ

ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਤੇਜਾ ਮੰਡੀਆ ਵਿਚ ਹੁਲਿਆ। ਹੁਣ ਆਲ੍ਹ ਹੁਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਣਕ ਦੀ ਫਸਲ ਹੁਲਣ ਦਾ ਵੀ ਭਰ ਹੈ। ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੇਕਦਰੀ ਡਿਕਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਡਿਕਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਹਾਲੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵੀ ਹੁਣ ਸਰੋਅਮ ਹੁਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਫੇਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਲਈ ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬੇਕਦਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੁਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਨਿੱਖੜ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਹ ਗੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਨਾਲ ਘੋਖ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸੂਖਮ ਕਲਾ ਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਮੇਰੀ ਮਾਰਫਤ' ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਚਾਲੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਛੋਟੀਆਂ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੁਖਨ ਦਾ ਇਕ ਸੰਜੀਦਾ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਲੇਖ 'ਤੇ ਹੁਣ 'ਅੱਖਰ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਦੰਡ ਹਨ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਸੂਖਮ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਮਾਰਫਤ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ ਕਿਤਾਬ ਛਪਵਾਉਣ ਵਿਚ ਹੋਈ ਦੇਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਛੋਗੇ। ਕੀ ਮੈਂ ਏਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਿਹਾ? ਕੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਹਿੰਦੇ ਕਾਵਿਕ ਸਰੋਤ ਸੁੱਕ ਗਏ ਸਨ? ਕੀ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ? ਦੋਸਤੋ, ਅਜਿਹਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕਵਿਤਾ ਏਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ-ਕੋਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੀ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਿਆ। ਬੰਦੇ 'ਚੋਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮੂਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਹਨੇਰੀਆਂ ਗਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰਨਾ ਪਿਆ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ ਤਰਨੀ ਪਈ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੱਸਾਸ ਸਾਂ। ਬੀਤੀਆਂ ਅਮਾਨਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਭਿੰਨ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸਾਂ? ਇਕ ਸਮੂਹਕ ਵਿਰਲਾਪ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਅੰਗਸੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੇਰੇ ਆਪੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।”

ਉਤਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਹੀ ਮੰਤਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਸਾਡੇ ਬੜੇ ਹੀ ਸੂਖਮ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਲਕਾਰੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਰਲਾਪ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਜੂਦ 'ਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੀ ਤਹਿਮਤ ਲੱਗ ਜਾਏ। ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੂਖਮ ਸੁਨੇਹੇ ਨਾਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਇਸਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹਨ। ਇਹ ਸੂਖਮ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੱਚ ਸਗੋਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖਪਤ ਕਲਚਰ ਦੇ ਹਾਵੀ

ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੂਖਮ ਪਲਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਕੋਈ ਸਹੁਣ ਦੂਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ 'ਅਭਿੰਨ ਲਹਿਰਾਂ' ਅਤੇ 'ਸਾਥੇ ਪੱਤਰ' ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸੀ। ਹੁਣ ਦੇ ਕਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੇਗਾਨਗੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਔਪੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਉੱਤੇ ਸਵਾਲੀਆ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਮਤਰੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਡਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਏਥੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਮੈਂ ਇਸ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਰਥਕਤਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਡਿਕਰਮੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ

ਮਹਿਫ਼ਲ ਵਿਚ ਇਸ ਪੱਖ 'ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਗਿਲਾ ਹੈ:

ਨਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੁਰਾਈਆਂ ਮਹਿਕਾਂ
ਨਾ ਚਾਨਣ ਗੰਧਲਾਏ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਡਿਗ ਉਮਰੋਂ ਲੰਮੇ
ਕਿਉਂ ਬਨਵਾਸ ਹੰਦਾਏ

ਜੇ ਤਾਂ ਬੋਲ ਅਸਾਡੇ ਝੂਠੇ
ਤਾਂ ਜੂਠੇ ਤਨ ਕਹੀਏ
ਪਰ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਸੁੱਚਤਾ ਤੱਕੀਏ
ਸਦਾ ਸੁਲਗਦੇ ਰਹੀਏ

ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਲਿਖੀ ਏ
ਇਕੁ ਅੰਬਰ ਦੇ ਲੇਖੇ
ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਤੋਹ ਦੇ ਪੰਛੀ
ਲੂੰ ਲੂੰ ਧੁਖਦੇ ਵੇਖੇ

ਤਨ ਦਹਿਲੀਜਾਂ, ਮਨ ਪਰਛਾਵੇਂ
ਜਗਣ ਮਾਸ ਦੇ ਦੀਵੇ
ਪਰ ਸਾਰਾ ਮਨ ਕੰਧਾਂ ਲੋੜੇ
ਆਪਣੇ ਹਨੇਰੇ ਪੀਵੇ

ਤੇਰੇ ਅੰਬਰੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡਾ
ਤਾਰਾ ਚੋਗ ਚੁਗੀਦਾ
ਸਾਡੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪਰ ਤੇਰਾ
ਝੋਲ ਨਾ ਕਦੀ ਸੁਟੀਦਾ

ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਬੰਜਰ ਵੀ ਤਾਂ
ਬਾਤ ਪਾਉਣ ਹਰਿਆਲੀ
ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਹਰਿਆਲੀ ਉੱਤੇ
ਬੰਜਰਾਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ

ਇਹ ਵਿਰਲਾਪ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸੁਨਣਾ
ਨਾ ਦੇਣਾ ਧਰਵਾਸਾ
ਕੋਈ ਨਾ ਦੇਵੇ ਅਗਨ ਬਿਰਖ ਨੂੰ
ਛਾਵਾਂ ਦਾ ਭਰਵਾਸਾ

ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਦਾ ਇਹ ਡਿਕਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਏਜੰਡੇ 'ਤੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

21st Jan, 2001